

Рецензия

на научно-изследователската и преподавателска дейност на доц. д-р Надя Иванова Манолова – Николова, кандидат в конкурс за академичната длъжност “професор”.

Чл. кор. проф. дин Румяна Радкова

Доц. д-р Надя Манолова-Николова е единствен кандидат в конкурс за академичната длъжност “професор” в направление 2.2 История и археология (История на България – История на Българското възраждане), обявен в ДВ, № 64/ 16 август 2016 за нуждите на СУ.

Кандидатката отговаря на изискванията на ЗНСНЗ. Тя има 34 години трудов стаж по специалността, защитила е научната и образователна степен “доктор” (1990) и е избрана за доцент по История на България (Българско възраждане) през 2005 г. в катедрата по Българска история на СУ. Доц. Манолова има хорариум от 186 часа лекции и 12 семинарни упражнения.

В конкурса д-р Манолова участва с три книги, издадени след хабилитирането, 19 студии и статии в български издания и 3 в чужди и 1 учебно помагало (в съавторство).

Научните изследвания на кандидатката обхващат времето на османското владичество XV- XIX в. с акцент върху Българско възраждане до средата на XIX в. Тематично те са насочени към: а/ проучване на испанско-османските отношения през XVIII-XIX в. с оглед на Балканите, българските земи и българите; б/ Изследване на стопанския и духовен живот на българското население в Средна Западна България през XV- XIX в. в. / промените в храмовото строителство и религиозната православна литература през втората четвърт на XIX в. г. / ролята на чумните и холерни епидемии и природни бедствия в историческата демография на българските земи.

Приносният характер на първия представен труд “Испания, балканите и българите” (в съавторство с Кр. Табакова) е най вече в обнародването на 56 испански дипломатически документа. Двадесет и един от тях са за времето от 1780 до 1854 г. Те са публикувани на оригиналния език, преведени и коментирани от доц. Н. Манолова (останалите 35 са в превод на Кр. Табакова). Оригиналите на документите са разпръснати из различни архивохранилища и библиотеки на Испания. Една част от тях са издирени от български учени и събрани в колекция от копия в ЦДА София. Основната им част е непреведена и слабо използвана в научната литература. Съставителите на Сборника са се насочили към

Софийската колекция, която обхваща времето на активни дипломатически отношения на Испания с Османската империя. Сред приносите на доц. Н. Манолова е сполучливият подбор на документите от масива, запазени материали, с което се прави първа стъпка за системно публикуване на извори за испанската дипломация, Османската империя и Балканите. Трябва да се оцени добрия превод на български, направен коректно, въпреки трудностите при разчитането на испанския език от края на XVIII и началото на XIX в.

Публикуваните документи съдържат интересни сведения не само за испанската политика към Леванта, но и оценка на тенденциите в развитието на балканските народи и българите през погледа на испанските военни, дипломати, пътешественици и др. Този дял от Сборника е особено важен, тъй като за пръв път са систематизирани испански исторически извори за XVIII- XIX в., което позволява да се разшири изследователското поле в проучванията на западноевропейската политика по отношение на Османската империя и респективно към българските земи.

Трудът има и втора – изследователска част с 6 студии, в които се използват данните на публикуваните извори (5 са на доц. Н. Манолова и 1 на Кр. Табакова). Част от тях са били обнародвани в български научни издания. След откриването на нови научни факти, авторката ги е допълнила и коригирала. Новите изследвания сред тях са посветени на “Испански сведения за Османската империя от края на XVIII в.” с важни оценки за стопанската ситуация в Империята и възможностите за търговско проникване на Балканите. Интересни са анализите на събитията през 1833-1836 г. и участието на Стефан Богориди при определянето на сръбско-турската граница и управлението на остров Самос.

Всеки от изследователските материали е придружен от резюме на испански и английски, което позволява ползването им в чужбина.

Добра оценка заслужава справочният апарат на Сборника и специално географският и именен показател и особено интересният нов илюстративен материал.

Сборникът има изследователски характер с приноси в една слабо проучена област на българската история. Към неговата тематика се отнасят публикациите № 8, 13, 27, 28, 29 от приложения списък. Доц. Манолова е изнесла и 6 доклада по проблематиката на научни сесии и симпозиуми.

Втората книга “Исторически изследвания за Средна Западна България” (в съавторство с П. Желева) обединява многогодишните усилия и търсения на доц. Манолова за проучване на историческото минало на Перник, Брезник, Радомир, Трън, Годеч, Цариброд и Пирот, тоест района между Горна Струма и Нишава. Изследването на историческите процеси в тези земи, част от Османската империя през XV-XIX в. населени с българи, по различни причини е много ограничено.

Доц. Манолова е автор на 11 от изследванията в Сборника, 3 от които в съавторство с П. Желева. Седем от студиите са публикувани в различни специализирани научни издания. Материалите имат приносен характер с разкриването на регионалните исторически особености, които не следват точно хода на общия национален процес и носят специфичен отпечатък в икономиката, културата и духовния живот. Авторката търси обяснението в слабопроникването на европейските модели и дълготривото запазване на традициите.

Заслуга на Н. Манолова е, че тя десетилетия работи “на терен” в храмове, оброчища, издирва документи в архивите на Перник (Знеполски Пеев архив), в НБКМ София, открива старопечатни книги и приписки, строителни и дарителски надписи, в резултат на което е натрупала солиден изворов материал. Заедно с известните вече данни от български и сръбски научни изследвания този масив позволява да се поставят различни проблеми от селищната история на Горна Струма през XV-XIX в., рударството в Брезнишко, ранната история на Нишавска епархия, бита в Годечкия край, историята на манастира “Св. св. Кирик и Юлита”, строителството на църкви, които имат важна роля в живота на българите в района. Д-р Манолова обработва и обнародва за пръв път рисунки на българския археолог, скулптор и реставратор Димитър Бучински на надгробни паметници от областта, неизползвани за научни анализи и вече изчезнали. Изследванията не са системна и пълна история на този район поради фрагментарността на запазените сведения, но дават представа за своеобразието на процесите. Въпреки че част от студиите са публикувани, събрани в общ сборник, те представят по ясно картината на развитието на района.

Към този кръг от изследвания се отнасят и студии и статии № 9, 17, 20 и 10 доклада, изнесени на различни научни форуми.

Най-новият труд на доц. Н. Манолова “Българите, църковното строителство и религиозната литература (30-40-те години на XIX в.)” “се състои от три студии, чиято проблематика има обща пресечна точка в полето на църквата. Като анализира механизмите в храмовото строителство и промените в църковната книжнина, авторката търси нов прочит на хода на процесите в националното самосъзнание, консолидацията на българското общество и прехода от верска към светска национална ценностна система. Наред с историко-изследователския си замисъл, трудът е предназначен и за преподавателския процес, което му придава своеобразие като форма. В него има множество терминологични обяснения и свързани с тях теоретични постановки.

Хронологическите рамки на изследването са сполучливо подбрани. Годишите между Одринския мир и реформите в Османската държава са важни, но слабо изследвани по отношение на храмовото строителство.

Изследователите най-общо щрихират процесите в този исторически отрязък и то главно поради липсата на достатъчно изворов материал.

Доц. Н. Манолова проявява качествата си на изследовател с много сериозно отношение към изворите и търси исторически потвърждения от различни по вид и характер източници като кондики, османски административни документи, строителни и паметни надписи, приписки, мемоари, епистоларно наследство и т.н. Тя натрупва важни доказателствени материали при непосредствените си теренни проучвания. Събраните и систематизирани сведения се въвеждат в общата извороведска база за Ранното българско възраждане, което е бедно на доказателствен материал и са сериозен принос на труда. В същото време авторката дава образец на обучаваните как се работи с извори, откъде и как могат да се съберат те и как се “засичат” с подобни сведения от други източници, за да се покаже достоверността им.

В резултат на проучването на изворите и литературата е изработен списък на 167 храма, възстановени, ремонтирани или изградени през изследвания период. Неговият анализ убедително илюстрира количественото нарастване на храмовото строителство и районите на активна строителна дейност, темповете на изграждане и времетраенето на градежите.

Сред едно от постиженията на труда е разкриването на механизма (структурата) на строителството на храмовете, особеностите му, резултатите в социален, политически, идеен и народопсихологичен аспект. Изграждането на всеки храм е своеобразна пресечна точка на местни, районни, държавни особености и условия, на традиция от предходните векове и степен на национално осъзнаване. Авторката се стреми нюансирано да предаде разнообразието и спецификата, като в същото време сполучливо извежда и общите знаменатели. В тази връзка може би трябва да се отдели внимание на строителството на храма “Рождество Богородично” в Рилския манастир като център на оформящата се българска нация.

Добро впечатление оставя отношението на доц. Манолова към съществуващата литература, данните на която са преценени критично, особено при използването на селищни проучвания, в някои от които се промъкват митологизирани и емоционални твърдения.

Авторката използва не само интердисциплинарни проучвания с исторически, изкуствоведски, литературоведски, музиколожки и т.н. профил, но търси, описва и анализира артефакти от подобен широк аспект, които пречупени през историческия анализ ѝ помагат да защити убедително изводите си.

Трудът е сполучлив опит да се разкрие мястото на църквата в духовния живот на българското общество през третата четвърт на XIX в. и участието ѝ в процесите на формирането на българската нация и нейното

самосъзнание през призмата на два от основните ѝ атрибута – храма и църковната литература. В същото време се показва, че модернизационните процеси в българския духовен живот през първата половина на XIX в. се развиват чрез няколко свързани помежду си компонента – засилване на храмовото строителство, обновления в религиозната литература, разчупване на канона в църковното изкуство, което променя облика на храма в българските земи и отваря пътя към нови светски насоки.

Третата част “Шумен – храмът “Св. Възнесение/ Св. Георги” и българското общество през първата половина на XIX в.” е сполучлив модел за изследването на определен обект, в който се открояват най-важните механизми в строителството на храмовете и техните социални последици.

Книгата е придружена от именен и географски показател, библиография и резюме на английски език, което улеснява използването ѝ. Особено ценни са приложенията от новооткрити османотурски документи за църковното строителство през 30-те години на XIX в.

Целият труд е оригинално изследване с интердисциплинарен подход и методика при разработването му, изграден на добра изворова и литературна основа

Към тематиката на труда се отнасят студиите № 5, 9, 11, 12 и 24.

След хабилитацията си доц. Манолова продължава проучванията в историческата демография и специално влиянието на природните бедствия, чумните и холерни епидемии през XVII – трета четвърт на XIX в. Тя представя връзката им с важни проблеми на социалната история, с политическия живот в Османската империя, с бита и всекидневието. Авторката използва издирени от нея османски документи, литературни източници, възрожденската периодика, приписки и др. извори, за да разкрие мястото на тези “феномени” в историческата демография.

По тази проблематика кандидатката е публикувала 6 студии и статии № 4, 6, 7, 17, 21 и 22.

Резултатите от научно-изследователската дейност на доц. Н. Манолова са известни както на краеведите, така и на специалистите у нас и в чужбина и нейни изследвания са цитирани 130 пъти.

От началото на научната си кариера до днес доц. Н. Манолова е автор на 2 самостоятелни научни монографични изследвания и 5 в съавторство, на 52 студии и статии и на 2 учебни помагала.

Доц. Манолова има 150 часа лекции по История на Българското възраждане и Проблеми на възрожденската нация и 36 часа в Ателие за приписки и микроистория, където провежда и семинарни занимания от 12 часа. Тя ръководи магистърската програма “Възраждане и памет”. През 2012 кандидатката е издала в съавторство помагалото “Културно-историческо наследство като национално богатство” с популярни четива за историята на пътищата. Тя е ръководител на студентски семинар

“Структури на всекидневието през Средновековието и Ново време”; член е на национално жури за оценка на участниците в националната олимпиада по история през 2010 г.; участва в национални проекти на НИС-БАН и МОНМ; подготвила е 2 докторанти.

Представянето на научно-изследователската и преподавателска дейност на доц. Н. Манолова-Николова затвърждава мнението за нея като сериозен професионалист. Тя е учен, който се насочва към неизследвани проблеми и географски райони от българските земи, които по различни причини са останали неглежирани в историографията като испанско-османските отношения, и проучванията на духовния живот в Средна Западна България.

Кандидатката храни пиетет към изворите и влага много усилия, време и знания за издирването на материали с различен характер и вид, между които особена роля имат приписките, надписите, църковните кондики и книги, чрез които се стреми да осветли възможно най-пълно процесите, които протичат в българското общество през първата половина на XIX в., когато документалните източници са ограничени.

Доц. Манолова представя проблемите в тяхното многообразие, сложни връзки и взаимозависимости, използвайки интердисциплинарни методи и литература. Тя търси нов прочит на връзката църква-нация, национално самосъзнание и модернизационни процеси, което придава актуален характер на изследванията ѝ, разширява съществуващите познания за ролята на църквата в духовния живот на местните български общности.

Кандидатката се стреми да направи обучението на студентите по-атрактивно, привлекателно и максимално полезно и предлага новаторско научно изследване с практическа насоченост към обучаваните, което свидетелства за нейната отговорност като преподавател. Тези основания ме карат да предложа убедено избирането на д-р доц. Н. Манолова за академичната длъжност “професор” по История на България – История на Българското възраждане.

Ноември 2016

Чл. кор. проф. дин Румяна Радкова